

А.П. Татарчук

*викладач кафедри міжнародних відносин та
зовнішньої політики Київського міжнародного університету*

ПАРАДИГМАЛЬНІ ПІДХОДИ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ Й АНАЛІЗІ СУБРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У статті вивчаються теоретичні підходи при визначенні й аналізі субрегіонального співробітництва в контексті глобалізації. Говориться про необхідність приділяти більшу увагу таким важливим чинникам, породженим сучасними глобалізаційними процесами, як транснаціональний етнічний капітал, глобальні соціальні мережі; про необхідність використання теоретичної моделі ефекту відволікання прямих іноземних інвестицій; а також, про необхідність використання теоретичних підходів неореалізму та постмодернізму при аналізі сучасних тенденцій субрегіонального співробітництва.

Ключові слова: субрегіональне співробітництво, старий і новий регіоналізм, інтеграція, ефекти відволікання торгівлі, регіональні торговельні договори, багатостороння лібералізація, прямі іноземні інвестиції, глобалізація, ідентичність, транснаціональний етнічний капітал.

Актуальність даної статті полягає в тому, що субрегіональне співробітництво в контексті сучасного глобалізованого світу набуло якісно нових рис: інтенсифікація мобільності «чотирьох свобод»; складніша економічно-політична організація взаємодіючих сторін, що стало результатом поглиблення регіональної інтеграції та нової динаміки формування і взаємодії нових і вже існуючих регіональних, міжрегіональних і глобальних інститутів, а також, нові тенденції у формування ідентичності в контексті глобального інформаційного простору. Ці зміни свідчать про те, що традиційні підходи до розуміння субрегіонального співробітництва, засновані на старих торговельних моделях у «традиції Вінер-Міда, які зосереджують свою увагу на створенні

торгівлі, відволіканні торгівлі й ефекті умов торгівлі» [6] неспроможними охопити нові тенденції та динаміку сучасного субрегіонального співробітництва. Таким чином, актуальним є пошук нових теоретичних підходів до визначення й аналізу сучасних тенденцій субрегіонального співробітництва.

Метою статті є дослідження впливу таких важливих чинників, як транснаціональний етнічний капітал, глобальні соціальні мережі, ідентичність; використання теоретичної моделі ефекту відволікання прямих іноземних інвестицій, а також за допомогою теорій неореалізму та постмодернізму оцінити динаміку і тенденції сучасного субрегіонального співробітництва в умовах глобалізації.

Серед *наукових праць*, у яких досліджується, питання теорії регіонального і субрегіонального співробітництва, слід назвати праці таких дослідників, як В. Константинов, М. Бурфішер, П. Гнат, К. Зерфелдер, Ш. Робінсон, Я. Цантоуліс, К. Царданідіс та ін., у яких автори використовують різні підходи до визначення регіонального і субрегіонального співробітництва, на основі чого будують якісно відмінні теоретичні моделі для оцінки динаміки субрегіонального співробітництва [1, с. 4–8].

Визначення й розробка методологічного аналізу регіоналізму та субрегіоналізму залежить від теоретичної парадигми, якою послуговується дослідник. *Старий і новий регіоналізм*. Більшість аналітичних досліджень з питань регіоналізму використовують стару теорію торгівлі, у традиції Вінер-Міда, яка зосереджує свою увагу на створенні торгівлі, відволіканні торгівлі й ефекті умов торгівлі. Ці інструменти є адекватними для аналізу ефектів скасування торговельних бар'єрів на виробничі товари («поверхнева» інтеграція). Проте зручна теоретична модель Вінер-Міда не включає багато впливів, які асоціюються з «новим регіоналізмом». Він зазвичай, включає «поглиблену» інтеграцію, яка відбувається, як звичайно, між країнами, що розвиваються, і розвиненими країнами [6].

Інтеграція розвитку розглядає регіональну інтеграцію як процес, спрямований на започаткування механізмів, здатних забезпечити ефективно та швидко зростання економіки, а також

зміцнити соціальну сферу, насамперед у регіонах третього світу [1, с. 27]. У межах теорії регіоналізму субрегіоналізм повинен розглядатися тільки як збігання членства в двох або більше регіональних інтеграціях, члени яких передбачають об'єднати власні економіки (а згодом і суспільства) [7]. Також метою регіоналізації у порівняно слабзорозвинених регіонах виступає структурна трансформація всієї системи взаємодій у регіоні, що є передумовою модернізації держав регіону, стимулювання зростання продуктивності праці, збільшення обсягів інвестицій тощо [1, с. 27]. Для сталого впровадження субрегіонального співробітництва необхідним є гармонізація вже існуючих і майбутніх режимів у сферах економіки, безпеки, політики, фінансів та ін¹.

Новий регіоналізм являв собою розвиток регіональної інтеграції, починаючи з 1980-х років, коли значні зміни у світовій економіці (такі, як глобалізація, зростаюча глобальна конкуренція та зусилля, направлені на підвищення глобальної виробничої ефективності) та політики (наприклад, кінець біполярної системи міжнародних відносин) стимулювали виразні зміни у методах із досягнення регіональної інтеграції.

Отже, якісні зміни нового регіоналізму близько пов'язані із взаємодією регіоналізму, глобалізацією та багатосторонньою лібералізацією [7]. Системний ризик полягає в тому, що велика кількість регіональних угод і преференційних правил може підірвати лібералізацію регіональної економічної системи, через занадто ускладнені та недостатньо узгоджені правила регіональної торгівлі [7], а штучні цінові заохочення регіональних торговельних договорів (РТД), можуть призвести до значного відволікання торгівлі [6].

Треба розрізняти стратегічні, орієнтовані на перспективу та швидкоплинні методи із досягнення субрегіонального

¹ За Кразнером, режим – це набір неформальних або формальних принципів, норм, правил і процедур ухвалення рішень, навколо яких очікування акторів сходяться в певній сфері міжнародних відносин [3, с. 1].

співробітництва, прикладом останніх можуть слугувати невзаємні преференційні договори.

Невзаємні преференції є договорами між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, які, зазвичай, упроваджують низький або безмитний доступ для товарів експорту країн, що розвиваються. Однак їхня цінність для країн, що розвиваються, може знизитися через регіональну інтеграцію, яка може зменшити діапазон можливих преференцій у середині союзу.

Таким чином, критика невзаємних преференцій зазначає, що, з одного боку, країни, що розвиваються, втрачають переваги, набуті на їхню користь через ефект відволікання торгівлі, з другого – вони, зазвичай, виключають продукти найбільшої експортної зацікавленості, такі, як цукор і молочні продукти. Крім цього, вони навіть можуть загальмувати економічний розвиток через заохочення традиційних і низькопродуктивних секторів. Панагарія (2002 р.) стверджує, що преференції ЄС лише переказують кошти в низькопродуктивні сектори економіки та підривають реформи, які б змогли стимулювати більш швидке зростання. Саме через ці недоліки ЄС наразі планує залишити цю модель регіональної співпраці та замінити її на модель взаємних преференцій (РТД) з країнами, що розвиваються [6].

Проте Кемп і Ван (1976 р.) стверджують, що при впровадженні достатньо низьких спільних зовнішніх тарифів та одночасній лібералізації внутрішньої торгівлі між країнами, які є учасниками договору, можливо повністю нівелювати ефекти відволікання торгівлі. Прикладна література щодо оцінки впливу регіоналізму на добробут, переважно, підтримує точку зору, що РТД сприяли створенню торгівлі та підвищенню світового добробуту [6].

У межах теоретичної моделі нового регіоналізму країни, що розвиваються, вступають у РТД із розвиненими країнами для того, щоб конкурувати з нечленами за прямі іноземні інвестиції (ПІІ) із розвинених країн. Вони сподіваються, що їхні внутрішні реформи приваблюватимуть ПІІ із розвинених країн («створення інвестицій»), що несе із собою перспективу передачі глобальних технологій і підвищення виробничої ефективності, так званий

ефект від упровадження реформ РТД. Ейзер стверджує що ефект від такого «відволікання інвестицій» імовірно підвищить рішучість країн, що не є членами договору, до реформ з метою лібералізації, що, на його думку, є головною перевагою нового регіоналізму [6].

Теорія нового регіоналізму також включає вивчення торговельних зв'язків між країнами в межах субрегіонального співробітництва, спираючись на аналіз груп за інтересами та їхнім лобіюванням того чи іншого договору. Так, зони вільної торгівлі (ЗВТ) побудовані таким чином, щоб кожна країна мала достатню кількість експортерів, які отримуватимуть вигоду від договору та будуть надавати йому політичну підтримку. Проте Гросмен і Хелпмен стверджують, що потреба в політичній життєздатності того чи іншого договору може суперечити бажаності даного договору з боку широких соціальних кіл [6].

Теорія доміно Боулдіна (1997 р.) використовує роль груп за інтересами в країнах, що не є членами договору, для того, щоб довести позитивний вплив регіоналізму на просування лібералізації. Він стверджує, що відволікання торгівлі та інвестицій у межах торговельного союзу стимулюватиме сили політичної економіки в країнах, що не є членами договору, приєднатися до нього – якщо членство є відкритим – або створити новий торговельний союз між собою. Цей тиск зростатиме із зростанням кількості членів торговельного союзу [6].

Зростання інерції створюються асиметричним лобіюванням – країни, які залишаються в програті, мають тенденцію до сильнішого лобіювання, аніж країни, які виграють від того чи іншого торговельного договору. Виключення із торговельних договорів, таким чином, сприяє підсиленню політичних сил, які виступають за лібералізацію та які відчували негативний вплив від відволікання торгівлі й інвестицій. Це запускає процес, який спричиняє падіння двосторонніх торговельних бар'єрів, як доміно, незважаючи на темпи прогресу багатосторонніх переговорів з питань лібералізації [6].

Счів і Вінтерс (2003 р.) мають критичніший погляд на теорію доміно та стверджують, що це є малоімовірним, що вона приведе до глобальної вільної торгівлі. У своєму аналізі вони спираються на

бажання деяких країн-членів РТД лімітувати перспективи подальшого розширення за рахунок вступу нових країн для того, щоб використовувати переваги умов торгівлі проти країн, що не є членами договору [6].

Субрегіоналізм у контексті неореалізму. Головним твердженням неореалістів, таких, як Роберт Гілпін і Стефен Кразнер, щодо регіоналізму є те, що він надто залежить від наявності гегемону, який здатний нести витрати від створення міжнародних інститутів, за допомогою яких зберігатиметься взаємозалежність країн регіону [4, с. 247]. Наприклад, «найважливішим стовпом розвитку субрегіоналізму» як у «Європейському Союзі», так і на його периферії, виступає процес розширення на Схід» [4, с. 252–254]. Дуглас Вебер (2001), посилаючись на історичну переоцінку франко-німецького співробітництва в Європі, зазначає, що лідерство може впливати не лише від окремого гегемону, а й від гегемоніської коаліції [4, с. 253].

Для неореалізму також є характерним погляд на регіон ззовні як на специфічний комплекс у системі міжнародних відносин. Регіональні комплекси розглядаються як форма колективної відповіді регіональних держав на зовнішній вплив [1, с. 26]. Так, для країн, що розвиваються, участь у субрегіональних і регіональних схемах співробітництва, як звичайно, вважається позитивним кроком на шляху до їхнього вступу до ширшої глобальної економічної системи та їхньої адаптації до конкурентного середовища глобалізації [8]. Однак слід зазначити, що для регіональних проєктів зайвим і неефективним є запровадження програм інтеграції, надмірних за глибиною консолідації регіонального простору, оскільки небезпека для суверенітету держав, які ще не готові до поступок у цьому питанні, виявиться для регіоналізації контрпродуктивним [1, с. 26–28].

Постмодерністський підхід трактує регіоналізм як вид соціальної рефлексії, що відштовхується від домінуючих на певний момент (і здатних до видозмінення під впливом взаємної адаптації) уявлень про ідентичність і почуття територіальної спільності. У межах постмодерністського підходу регіоналізм трактується не

тільки як конструйоване, але і як уявлене явище, що не може бути відірваним від соціально-політичного контексту [1, с. 27]. Мейровіц зазначав, що оскільки простір і доступ до інформації перестали бути пов'язані між собою, моделі поведінки та цінності, пов'язані із певним місцем і територіальною ідентичністю відходять на другий план [1, с. 27]. Проте потенціал, пов'язаний з ідентичністю, не треба недооцінювати, навіть у контексті сучасного соціального динамізму, у світлі глобалізації, заснованої переважно на неоліберальних принципах.

Отже, «цілеспрямовано мобілізований урядовою політикою, транснаціональний етнічний капітал (ТЕК), здатний стимулювати ефективніші політичні ініціативи та їхню» стали «імплементацию» [5, с. 269]. Такий же впливовий, як соціальні мережі або неформальні асоціації в досягненні економічного розвитку, ТЕК має бути поступово заміщений формальними адміністративними структурами та безособовими ринковими механізмами. Незважаючи на те, що цей перехід до формальних інститутів права, ринку й урядування може послабити або знесилити існуючий соціальний капітал, він врешті-решт призводить до появи нових типів соціального капіталу, які вкарбовані в економічній системі, аніж навпаки [5, с. 284].

Субрегіональне співробітництво у світлі сучасної інтенсивної глобалізації та інших динамічних трансформаційних процесів неможливо розглядати лише крізь призму старих теоретичних моделей, заснованих на створенні торгівлі, відволіканні торгівлі й ефекті умов торгівлі. Необхідним є включення до аналізу таких складників сучасної глобальної суспільної взаємодії, як глобальні соціальні мережі і транснаціональний етнічний капітал; потоки фінансів, інформації, наукових знань і технологій, об'єм та інтенсивність переплетення яких у просторі й часі вливають на формування або/і трансформацію ідентичності; посилена конкуренція на світовому ринку та прагнення досягнути більшої технологічної та організаційної ефективності, що породжує складний глобальний політичний процес, який доцільно вивчати, послуговуючись узагальнюючою теорією неореалізму.

Література

1. Константинов В. Еволюція наукових підходів до дослідження феномену регіоналізму в міжнародних відносинах [Електронний ресурс] / В. Константинов // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2009 / Офіційний Сайт Національної бібліотеки імені Вернадського. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vknu/mv/2009_37.pdf.
2. Giddens Anthony The Consequences of Modernity / Anthony Giddens. – Stanford, CA : Stanford University Press, 1991. – P. 1–23.
3. Krazner Stephen International Regimes [Електронний ресурс] / Stephen Krazner / Stanford, California, 1982. – P. 1. // Google Books Official Site. – Режим доступу : http://books.google.com/books?id=WIYKBNM5zagC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.
4. Tsantoulis Yannis Geopolitics, (sub)regionalism, discourse and a troubled «power triangle» in the Black Sea / Yannis Tsantoulis // Southeast European and Black Sea Studies. – 2009. – Volume 9, №3. – P. 243–258.
5. Xiangming Chen Both glue and lubricant: Transnational ethnic social capital as a source of Asia-Pacific subregionalism / Chen Xiangming. – Policy Sciences. – 2000. – Volume 33. – P. 269–287.
6. Burfisher Mary et al. Regionalism: Old and New, Theory and Practice [Електронний ресурс] / Mary Burfisher // International Food Policy Research Institute Official Site. – Режим доступу : <http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/mtidp65.pdf>.
7. Hnát Pavel European subregionalism in the process of Eastern Enlargement [Електронний ресурс] / Pavel Hnát // University of Tartu Official Site. – Режим доступу : <http://www.cceisaconf.ut.ee/109100>.
8. Tsardanidis C. The BSEC: From new regionalism to inter-regionalism? [Електронний ресурс] / C. Tsardanidis / Agora Without Frontiers. – 2005. – Volume 10, № 4. – P. 362–9 // IDEC

S.A. (Consulting Company) Official Site. – Режим доступа : <http://www.idec.gr/iier/new/tomos10/TSARDANIDIS.pdf>.

This article describes various theoretical approaches in defining and analyzing subregional cooperation within the context of globalization. Author talks about the need to pay greater attention on important factors engendered by globalization such as transnational ethnic capital, global social networks; to use foreign direct investment diversion model; and to use neorealist and postmodernist approaches when analyzing current tendencies of subregional cooperation. Key words: subregional cooperation, old and new regionalism, integration, trade diversion, regional trade agreements, multilateral liberalization, foreign direct investment diversity, globalization, identity, transnational ethnic capital.

В статье проанализированы теоретические подходы при определении субрегионального сотрудничества в контексте глобализации. Говорится о необходимости уделять больше внимания таким важным факторам, порожденным глобализацией, как транснациональный этнический капитал, глобальные социальные сети; необходимости использования модели эффекта отвлечения прямых иностранных инвестиций; а также о необходимости использования теоретических подходов неореализма и постмодернизма для анализа современных процессов субрегионального сотрудничества.

Ключевые слова: субрегиональное сотрудничество, старый и новый регионализм, интеграция, эффекты отвлечения торговли, региональные торговые договора, многосторонняя либерализация, прямые иностранные инвестиции, глобализация, идентичность, транснациональный этнический капитал.